

UiT The Arctic University of Norway – 2018

Septentrio Academic Publishing

<http://septentrio.uit.no/>

Septentrio Reports, number 1, 2018

DOI: <https://doi.org/10.7557/7.4344>

ISSN: 2387-4597

Licensee UiT The Arctic University of Norway

This Open Access report is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0

International License: <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

Rapport fra utgravning “Fosslund» (g.nr. 16/1), Sør-Varanger k., Finnmark

Av Marianne Skandfer

Innledning

Utgravningen ble foretatt i tidsrommet 09. - 10.09.00. Arbeidet ble ledet av Marianne Skandfer, med Olaf Sverre Berntsen (arkeolog, Finnmark fylkeskommune) og Jørn E. Henriksen (1. Konsulent, Samisk kulturminneråd) som frivillige og velvillige assistenter begge dagene, og Torbein Kvil Gamst (hovedfagsstudent i arkeologi) den første dagen. Siden arbeidet var basert på frivillig hjelp, måtte det legges til en helg. Det ble to lange og hektiske dager, men i tillegg til humøret var været bra, med drøyt ti varmegrader og bare et par korte dryss av regn.

Bakgrunn for arbeidet

I forbindelse med mitt Dr.gradsprosjekt med arbeidstittelen “Grensetid i grenseland. Overgangen mellom eldre og yngre steinalder på Nordkalotten i lys av kamkeramikken”, som hadde oppstart 01.03.99, har det i feltsesongene 1999 og 2000 blitt utført flere befaringer og mindre arkeologiske undersøkelser. Prosjektet tar utgangspunkt i den klareste materielle endringen på Nordkalotten omkring 5000 f.Kr: tilkomsten av keramikk. På samme tid som dette skjer, ser vi også andre endringer i det arkeologiske materialet, endringer som kan relateres til økonomiske, sosiale og kulturelle forhold. Periodene før og etter introduksjonen av keramikk er forsøkt beskrevet og fortolket, gjerne i lys av nettopp denne keramiske fasen. Selve overgangen mellom eldre og yngre steinalder, der ett av trekkene er keramikkproduksjon, har derimot vært lite undersøkt. Kamkeramikk er ikke funnet ved

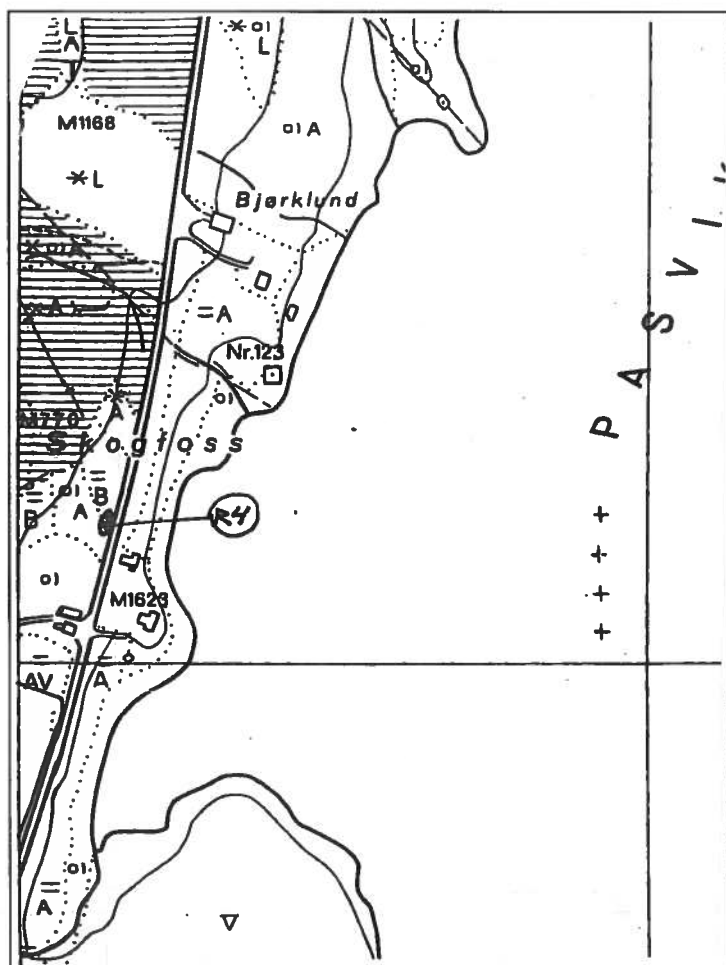

Fig. 1. Utdrag av ØK-kartblad HP 265-5-3

utgraving i Norge siden sent på 1950-tallet, ved Simonsens gravinger i Pasvik (Varangerfunnene III, 1963). Siden den gang har tilstedeværelsen av store, nedgravde tufter på lokaliteter med Sär-1-keramikk blitt befestet som et uttrykk for vinterbosetting for kamkeramiske grupper omkring 5000/4500 f.Kr. i nordnorsk arkeologi (Olsen 1994). De mindre utgravningene jeg gjennomførte på Noatun Neset og Inganeset, sammenholdt med fjorårets befaringer og resultatene av Simonsens utgravninger på 1950-tallet og Solbergs i 1911 og 1912, syntes å avvise denne sammenhengen mellom store, nedgravde tufter og kamkeramikk.

På Storsteinneset ved utløpet av Vaggetem ble denne samlokaliseringen likevel påvist på slutten av sesongen i 1999. Det samme skjedde ved befaringer ovenfor den tidligere kjente kamkeramiske lokaliteten "Fosslund" (se Simonsen 1963: 190-191). Her ble det observert to, muligens to og en halv, svakt nedgravd struktur, som minnet om tufter av s.k. "Gressbakkentype". Min antagelse er at innlandslokalitetene der det er funnet både Sär-1-keramikk og store, nedgravde tufter på rekke, har blitt benyttet i flere forhistoriske perioder. Dette har medført at bosetningssporene fra de ulike periodene finnes i samme begrensete område, fordi landhevingen ikke har påvirket topografien såpass langt inn i landet. Dette er tydelig belagt på Noatun (gnr. 15/2) høyere opp i Pasvik. De mulige sammenhengene mellom store, nedgravde tufter og Sär-1-keramikk på Storsteinneset og "Fosslund", satte likevel igjen spørsmålsteget ved kamkeramikkens fysiske kontekst. 26.04.00 søkte jeg derfor om å få åpne inntil 1 m² i en tuft på hver av lokalitetene. Med den gode kjennskap vi etterhvert har til "Gressbakken-tufter" på kysten, regnet jeg med at det ville være tilstrekkelig å åpne bare et svært begrenset område (mindre enn 50 x 50 cm) for å finne ildsted og trekull til datering. Dette holdt da også stikk for tufta på "Storsteinneset" (se egen rapport fra prøvestikking 17.07.00). Et tilsvarende prøvestikk i en av de antatte tuftene på "Fosslund", viste derimot umiddelbart at dette neppe dreide seg om en tuft av "Gressbakken-type". Her lå både grov, fast keramikk, kvartsavslag og brente bein rett under torva, og det var ikke tegn til noe ildsted. Jeg vurderte det slik at den valgte metoden ikke ville kunne gi svar verken på det jeg i utgangspunktet hadde ønsket å få vite, og langt mindre på alle de nye spørsmålene som nå dukket opp. Torva ble derfor lagt på plass igjen, uten at noe ble rørt eller tatt med.

For å avgjøre

- 1) hva slags struktur dette var (tuft, torvuttak, andre, nyere forstyrrelser?)
- 2) hvilken stratigrafisk sammenheng det var mellom keramikken og strukturen
- 3) hvilken type keramikk det kunne være snakk om
- 4) relativ og absolutt alder på keramikk og struktur

så jeg det som nødvendig å åpne et større areal enn det som tidligere var planlagt og gitt tillatelse til. 28.07.00 søkte jeg derfor om å få utvide arealet til 3 m², et areal jeg anså for å være et tilstrekkelig minimum. Søknaden ble innvilget av Tromsø Museum i brev av 17.08.00.

Lokalitetsbeskrivelse

Hovedveien gjennom Pasvik skjærer inn i vollene i forkant av to nedgravde strukturer, som minner om vage "Gressbakken-tufter". Strukturene ligger på en tørr, lav eldre strandterrasse, med et stort myrparti med tett krattskog i V og veien gjennom Pasvikdalen delvis skåret inn i terrassen i Ø. Strukturene ligger nå ca. 500m N for butikken på Skogfoss, 100 m N for avkjørselen til «Fosslund» og ca. 75 m NNØ for fjøset på gården, 40 m V for vannkanten av

kulpen nedenfor Skogfossen /Mennikka-koski, ca. og 4 m V for hovedveien. Rett V for strukturene begynner det omtalte myrpartiet og 4 m N for den N-ligste av strukturene er det anlagt et lite jorde. Strukturene ligger 28 m.o.h., ca. 3 m over dagens vannstand og ca. 1 m høyere enn veien.

Strukturene er rektangulære, relativt rette i kantene, orientert langs terrassen, og ligger med 4 m mellomrom. Strukturene er synlige som to rektangulære flater, ca. 3,5 x 4,5 m, 10-30 cm nedgravd i forhold til terrenget omkring, og med lave voller på alle fire sider. Vollene er høyest og klarest markert i forkant mot Ø og delvis på kortsidene i N og S. Nivellering av strukturen lengst N viste at toppen av vollen mot Ø var 20-30 cm høyere enn flaten innenfor, mens toppen av vollene mot N, S og V var mellom 10 og 20 cm høyere. Det var ingen tydelige nedsenkninger i vollene, men et noe lavere parti i S-vollen, mot den andre strukturen. I overgangen mellom Ø-vollen og flaten innenfor i strukturen lengst N, ligger en stor bruddstein oppå torvdekket, ca. 70x70x70 cm stor.

Strukturene er kanskje i minst like stor grad som av høydeforskjeller markert ved vegetasjonsforskjeller: På vollene vokser ungt bjørkekratt, neppe mer enn 6-7 år gammelt. Krattet kan ha vokst opp som følge av at området ikke lenger beites. Et nettinggjerd mot veien antyder at her har gått husdyr tidligere. De lavere flatene innenfor vollene har bare tynt gress- og lyngdekke, og jordsmonnet virker betydelig skinnere enn i vollene omkring. Midt på hver av de to lavere flatene er det derimot kraftig vegetasjon, i strukturen lengst S i form av områdets kraftigste bjørk med flere stammer, i strukturen lengst N i form av en 30 cm høy og 70 cm lang lyngtue over en råtnende bjørkerot. Den symmetriske plasseringen av store bjørker midt i hver av strukturene indikerer både lokalt næringsrikt jordsmonn akkurat her, og at strukturene er av samme type. Det er vanlig å finne kraftigere vegetasjon over ildsteder i tufter, og ildsteder er ofte plassert langs lengdeaksen i tufter. Videre kan man observere rikere vegetasjon i veggvollene, for eksempel der disse består av organisk møddingmateriale. Vegetasjonsmønsteret forsterket inntrykket av at disse to strukturene var tufter.

I tufta lengst mot S («tuft 2») ligger det rester av en jernovn. Dette fikk meg til å lure på om tuftene kunne være spor av senere laftete tømmerhus, og at restene av syllstokken ga seg ut for å være veggvoller. Et prøvestikk i den N-ligste tufta («tuft 1») ga imidlertid en mengde hvite kvartsavslag og ett lite randskår av ikke definerbar grov, uglasert lys gulrød keramikk, og jeg konkluderte med at oven var deponert på stedet i nyere tid. Det samme gjelder forøvrig en gammel tralle fra trallebanen, som står i utkanten av myrpartiet bak tuftene.

Felt og feltmetode

Feltet ble lagt til den nordligste av de to antatte tuftene. Prøvestykket fra i sommer var tatt her, midt i den N-ligste delen av strukturen. Med prøvestykket som utgangspunkt, ble det lagt to 0,5 m brede sjakter mot h.h.v. Ø og S. Sjakten mot Ø var 3 m lang, og gikk opp på toppen av vollen i forkant av strukturen. Sjakten mot S var 2,5 m lang, og fulgte midtaksen i strukturens lengderetning. Det ble dermed åpnet 2,5 m², i et felt som dekket både voll, antatt gulvareal, overgangen mellom disse, samt midtaksen og halvparten av området under den råtne rota, som ble antatt å indikere et mulig ildsted.

NV-hjørnet i sommerens prøvestikk ble valgt som koordinatsystemets origo, bestemt til 100x/100y. X vokser mot N og y mot Ø. Toppen av den store bruddsteinen ble valgt som fixpunkt.

Det ble ikke funnet trigonometriske punkt i nærheten, og feltet er følgelig ikke relatert til eksakt høyde over havet.

Alt materiale ble soldet i 4 mm sold. Gjenstander ble målt inn i horisontalplanet og anført til lag. Prøver av jord og trekull ble målt inn i både horisontal- og vertikalplanet. Avslag, brent kvarts, brente bein og brent leire ble anført til koordinatmeter, kvartkvadratmeterrute og lag. Kvartkvadratmeterrutene benevnes A, B, C og D, der A ligger i NV, B i NØ, C i SØ og D i SV, med sola.

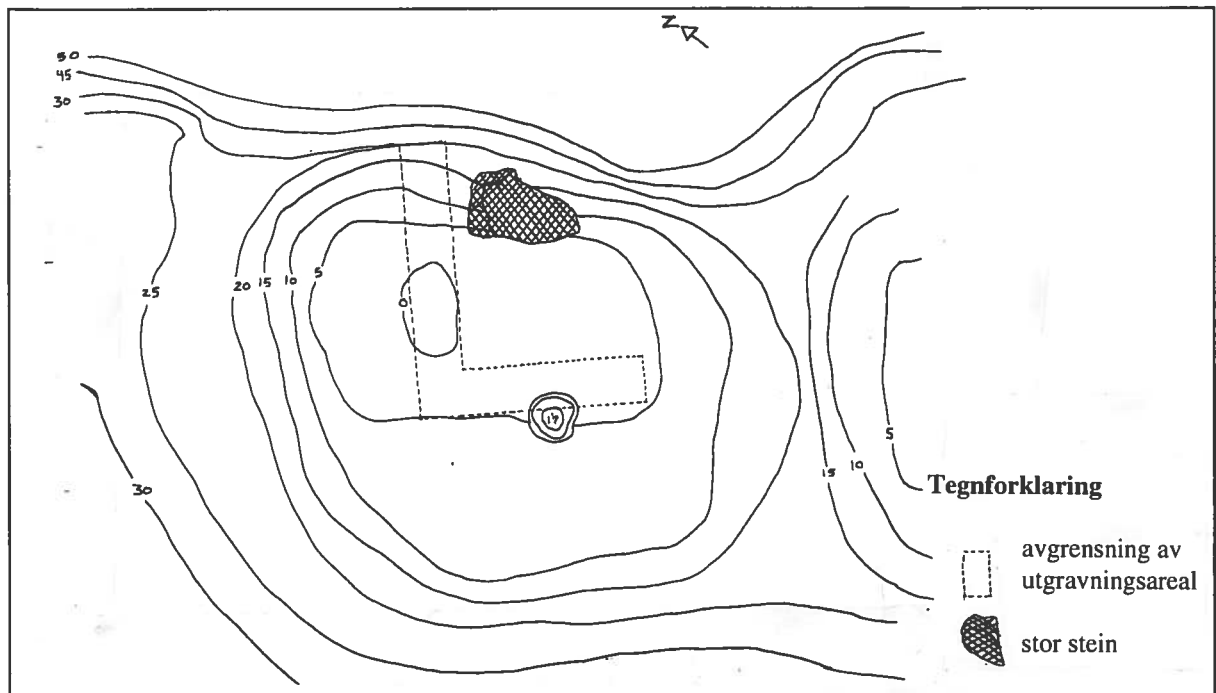

Fig. 2. Kartskisse m/ høydekoter for tufta lengst N. Høydekotene angir hver 5. cm, fra laveste verdi i tufta (0).
M: 1: 160

Stratigrafi

Lagbeskrivelse

Torvlaget var 10-12 cm tykt over vollen, og 3-6 cm tykt over det antatte gulvarealet, med unntak av torvlaget over den råtne rota, som var 30 cm. Torvlaget bestod av lett humus.

Lag 0 betegner opprenskningslaget rett under torvlaget, bestående av en god del røtter, utfellingssjiktet samt en fast grå og lys brun sand. Dette laget lå over både vollen og det lavere partiet innenfor, men det var en klar kant på 102,1y, tilsvarende det som var observert oppå torva. Det var ikke stein i laget. Derimot var det en konsentrasjon av brent leire i området 99-99,5x/100,3-100,5y, midt i tufta, samt et mørkere, mer organisk parti med leire og kullstøv i 97,6-98,7x/100-100,5y.

Lag 1 lå under lag 0. Over vollene bestod dette av et marmorert lag av mørk rødbrun sand og fin, lett lys grå leiresand. Denne massen lå i et opptil 5 cm tykt lag, og utgjorde en egen enhet som *vollmasse*. Det ble ikke gjort noen funn i vollmassen. Det lavere partiet innenfor var dekket av den fine, grå leiresanden i et 6-11 cm tykt lag. Laget dannet en plan og helt steinfri

flate, med klar overgang mot vollmassen, både i form av en klar kant på 4-6 cm høyde ved 102,3-102,4y, og i form av ulike masser. Det var ikke lenger tvil om at strukturen var gravd ut av mennesker, og at det dreide seg om en tuft. Gulvmassen lå 9 cm inn under vollmassen, som tydeligvis hadde seget ned på gulvet. Gulvmassen lå også tilsvarende inn under lag 3 i vollen, noe som tyder på at også denne massen har seget inn. (se lag 3). Gulvmassen kunne ikke følges stratigrafisk inn i vollen, og er derfor trolig påført. Det var nesten ingen funn i gulvmassene, med unntak av noen ganske få kvartsavslag og en liten knakkestein. I tuftas midtfelt lå et tett, rødbrunt sandlag med en del sterkt varmepåvirket stein og brent leire. I midten av dette området ble det også funnet en konsentrasjon av brente og ubrente bein, som farget jorda lysere gulrød i 98,8-99,3x/100,2-100,5y. I utkanten av det tette, rødbrune laget mot NØ, i 99,7-100x/100,5-100,9y, var det en trekullkonsentrasjon. Her i midtpartiet ble nesten samtlige funn gjort. Dette dreide seg om skår av tykk, fast keramikk, bl.a. flere randskår, kvartsavslag, brente bein, brent leire og brent kvarts.

Lag 2 betegner det rødbrune sandlaget med brente bein, skjørbrent stein og brent leire i 98,4-100x/100-100,9y. Laget fyllte en grunn grop, med jevnt skrånende sider ned mot største

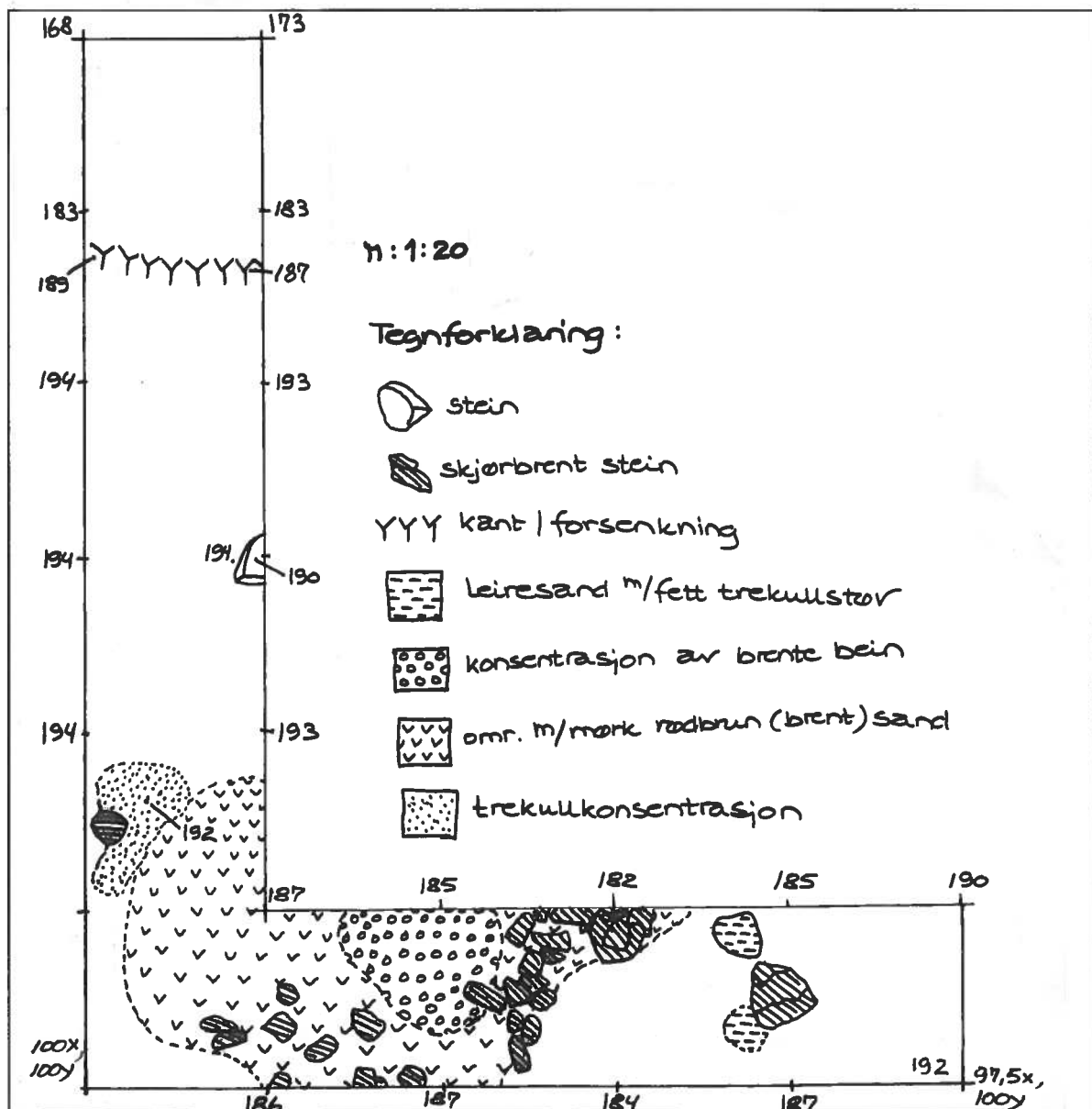

Fig. 3. Lag 2

dybde, som lå inn mot profilen i 98,8-99,4x/100,5y.. Her var gropa inntil 14 cm dyp. Massen varierte i farge, og det var tydelig at sanden var varmepåvirket i ulik grad. I en ytre "ring" på 10-20 cm var sanden rødbrun, med en lys gul flekk i 98-98,10x/100,4-100,5y. Innenfor denne "ringen" fulgte en tilsvarende lys gulgrå "ring" av hardt brent sand og aske, mellom 7 og 15 cm bred. I 99,4-99,6x/100,4-100,6y bestod denne "ringen" av en 5 cm tykk konsentrasjon av pulveriserte brente bein, noen større beinfragment og lys gul sand. I midten av gropa var sanden mørk rødbrun med litt grått. Hele gropa var fylt med sterkt skjørbrent stein, delvis brent leire og beinfragment, med mest bein og leire inn mot midten. Tendensen var at det lå mest brent leire og noen ubrente bein høyt oppe i gropa, og mest brente bein lenger ned. Det var nesten ingen trekullfragment i gropa og ingen antydning til konsentrasjoner.

Lag 3 var et fast rustødt sandlag med tilløp til aurhelle og noe fin grus, enhetlig i hele feltet. Under lag 2 var det noe mørkere fordi det var varmepåvirket. Lag 3 ligger i vollen under den marmorerte vollmassen i lag 1, og ligger ca. 10 cm inn over den grå sanden i overgangen til gulvarealet. Laget fortsetter nedover i vollen, og også inn under hele gulvmassen i lag 1 og under gropa som utgjør lag 2. Lag 3 ble gravd mekanisk i ett 5 cm tykt sjikt i deler av feltet, nærmere bestemt i 97,5-98x/100-100,5y og 99,5-100x/100,5-102y. Laget viste ingen tegn til kulturbetinget påvirkning, og var også uten funn.

Diskusjon av stratigrafi

Problemstillingene denne undersøkelsen skulle belyse, var

- 1) hva slags struktur dette var
- 2) hvilken stratigrafisk sammenheng det var mellom keramikken som var funnet i prøvestykket og strukturen
- 3) hvilken type keramik det kunne være snakk om
- 4) relativ og absolutt alder på keramik og struktur

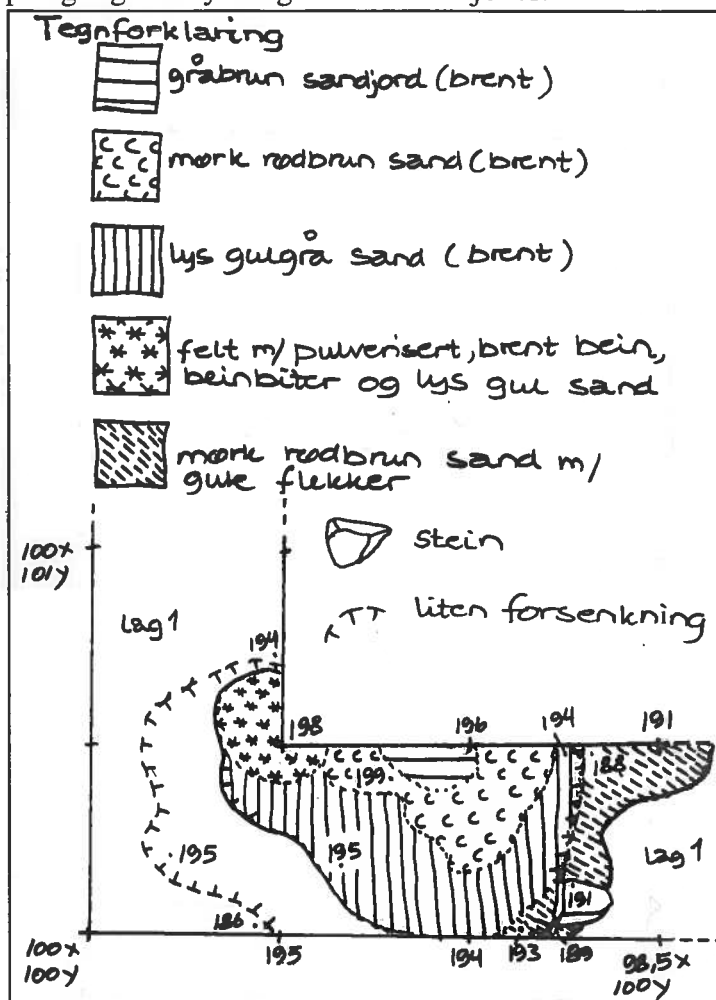

Fig. 4. Lag 3

Stratigrafien levner ingen tvil om at dette var en hustuft som var gravd ned i terrenget, i en opprinnelig podsol-profil. Massene som var fjernet i midten, var kastet opp til veggvoller omkring. Strukturen har i så måte klare likhetstrekk med steinaldertufter for øvrig i Finnmark. De to strukturene på lokaliteten må antas å være av samme type, og vi har dermed her en liten tuftegruppe, slik vi også kjenner dem fra større felt, primært på kysten. De øverste massene i vollen var en marmorert blanding av rødbrun podsol-jord, som laget under bestod av, og fin, lys grå sand, som gulvet var dekket av. Disse øverste vollmassene er antagelig omrotet da de ble kastet opp fra tuftas indre. Hvorfor den grå sanden inngår, er litt problematisk å gi svar på. Den grå gulvmassen fortsatte jo ikke inn under vollen, men stoppet inn mot vollens rødbrune

lag 1, som også fortsatte under gulvmassen. Dette indikerer at det grå sandlaget er påført utenfra etter at vollene ble lagt opp.

Dersom det grå laget er påført av mennesker, kan man forestille seg at dette har skjedd samtidig som tufta ble gravd ut, slik at også noe tilført masse ble kastet opp på vollene, enten fordi noe av den var overflødig på gulvet, for å fjerne ujevnheter eller fordi det var behov for å ha mer masse på vollene enn det som ble gravd ut fra gulvarealet. Det grå laget er siltlignende, og har karakter av elveslam, og stammer trolig fra elva. Det er derfor også verdt å vurdere en annen mulighet, nemlig at gulvmassene er tilført naturlig. Tuftene ligger på en gammel elveterrasse. Dersom husene ble anlagt helt nede ved vannkanten, kan en kraftig flom ha lagt igjen en del slam i bunnen av dem. Dette kunne ha skjedd enten etter at tufta var forlatt for godt av dem som grov den ut, eventuelt at gulvet var gravd ut på en annen årstid enn huset ble tatt i bruk, og at en flom la slam inn over gulvet i mellomtiden. Dette kunne være en forklaring f.eks. om huset var ment for midtvintersbruk, da tele i bakken gjør gravearbeid vanskelig, slik at vinterhuset måtte lages tidligere på året. Kraftig flom er vanligvis et vårfenomen, selv om store nedbørsmengder i løpet av sommeren også kan gi større vannføring enn vanlig utpå sensommeren og høsten. I en elv av Pasvik-elvens størrelse, og før vassdragsreguleringene, virker dette likevel ikke særlig sannsynlig. Dersom det grå gulvlaget var en følge av flom, måtte vi kunne forvente å finne også andre tegn på flom, som

- a) spor etter utvasking av veggvollene, for eksempel som mer utflytende avgrensning inn mot gulvarealet
- b) erodering av laget under gulvmassene i lag 1, for eksempel i form av mindre finkornet sandmasse og mer grus og stein
- c) funn som kunne knyttes til en eventuell eldre bosettingsfase i tufta i lag 3

Det var ingen slike tegn, og jeg faller derfor ned på at gulvmassene trolig er tilført av mennesker. Det nesten totale fraværet av funn i dette laget, utenfor partiet rundt gropa med bein, kvarts og leire, er likevel påfallende. Fenomenet kan kanskje sammenlignes med de samiske lavvoene, der det også er svært få funn utenfor årran. Dette skyldes at gulvet har vært dekket av ris og reinskinn, som har blitt tatt ut og ristet (Mulk 1994).

Jordsmonnet var praktisk talt helt uten stein, og dermed så finkornet at det skulle vært mulig å oppdage eventuelle nedgravde stolpehull. Vi observerte likevel ingen slike. Siden utgravningen var såpass begrenset, kan det likevel ikke utelukkes at det er bevart spor etter stolpehull m.m. i tufta.

Så godt som all aktivitet i tufta kunne spores til midtområdet. Her var en 1,5 m lang grop av uvisst bredde gravd ned i gulvet. Den gikk helt opp i lag 0, gjennom hele lag 1 og ned i lag 3. Feltet skar gjennom gropa i Ø, der den i profilen var på sitt dypeste: 16 cm. Gropa var fylt med sterkt oppsprukket skjørbrønt stein, brønt kvarts, brønte bein, klumper av ujevnt brønt leire og beinblandet sand som bar preg av sterk varmepåvirkning. Øverst i lag 1 lå en trekullkonsentrasjon, rett utenfor selve gropa i NØ, og i kant med denne, i utkant av gropa, lenger ned i lag 1, var et område med pulverisert bein, noen større beinfragment og fin, lys sand. Verken trekullkonsentrasjonen eller den fine massen av bein og sand hadde noen markert avgrensning i form av oppmuringer eller egne nedgravninger. De representerer trolig begge to masse som er ryddet ut av gropa. Gropa fremstår da som ildsted eller kokegrop midt i tufta. I og rundt ildstedet/kokegropa lå også nesten samtlige funn.

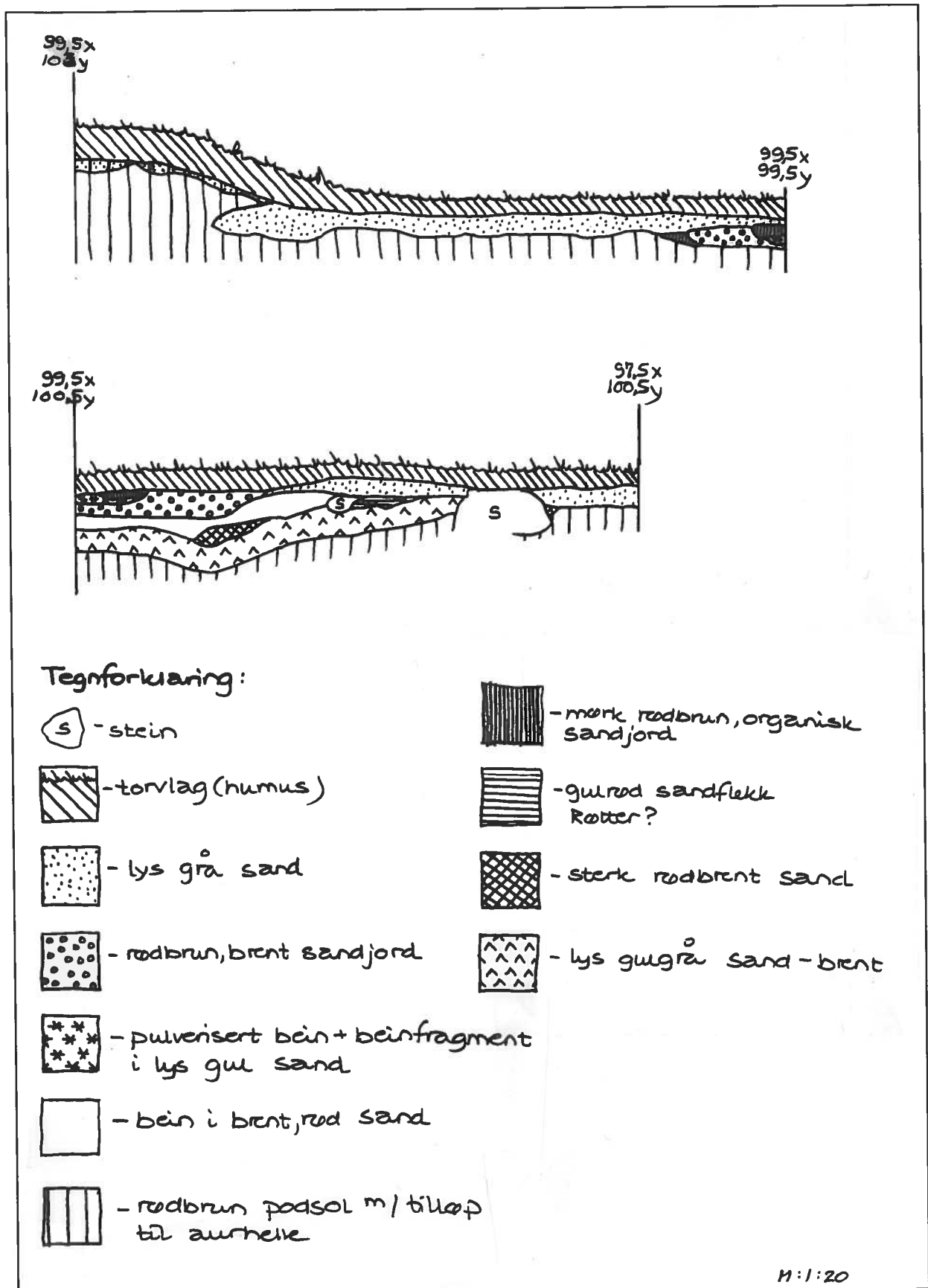

Fig. 5. Profiler

Funn (Ts. 11258 a.-cx.)

Det ble gjort funn både i lag 0, 1 og 2. Lag 3 var sterilt. Som jeg alt har vært inne på, ble det aller meste funnet i lag 2, nærmere bestemt i gropa midt i tufta. Funnene kan grov-klassifiseres under følgende kategorier:

Råstoff	Funnkategori
Stein	Skrapere, avslag, kjerner, brent kvarts, slagstein, skjørbrent stein, pimpstein
Brent leire	Skår av keramikkar, skår av uvisst gjenstand, leireklumper (leirklining?)
Bein	Brente knokler, beinfragment, pulverisert bein
Annet	Slagglignende materiale, «tyggekvae», mulig råstoff til okerfremstilling
Trekull	Prøver av trekull

Redskap: Som tabellen og viser, ble det ikke funnet andre steinredskap i tufta enn skrapere. Skraperne ble funnet i lagene 1 og 2. Det ble totalt funnet 7 skrapere, 2 i brent, grov kvarts, 1 i fin, lys kvarts, 3 i grov, lys kvarts og 1 i uren grov, hvit og grå kvarts, trolig brent. En av skraperne var en negleformet endeskraper (Ts. 11258 bk.), de øvrige var kraftige endeskrapere med rett egg. Eggvinkelen for alle disse var stor, mellom 69° og 87°, dvs. at eggene var svært bratte.

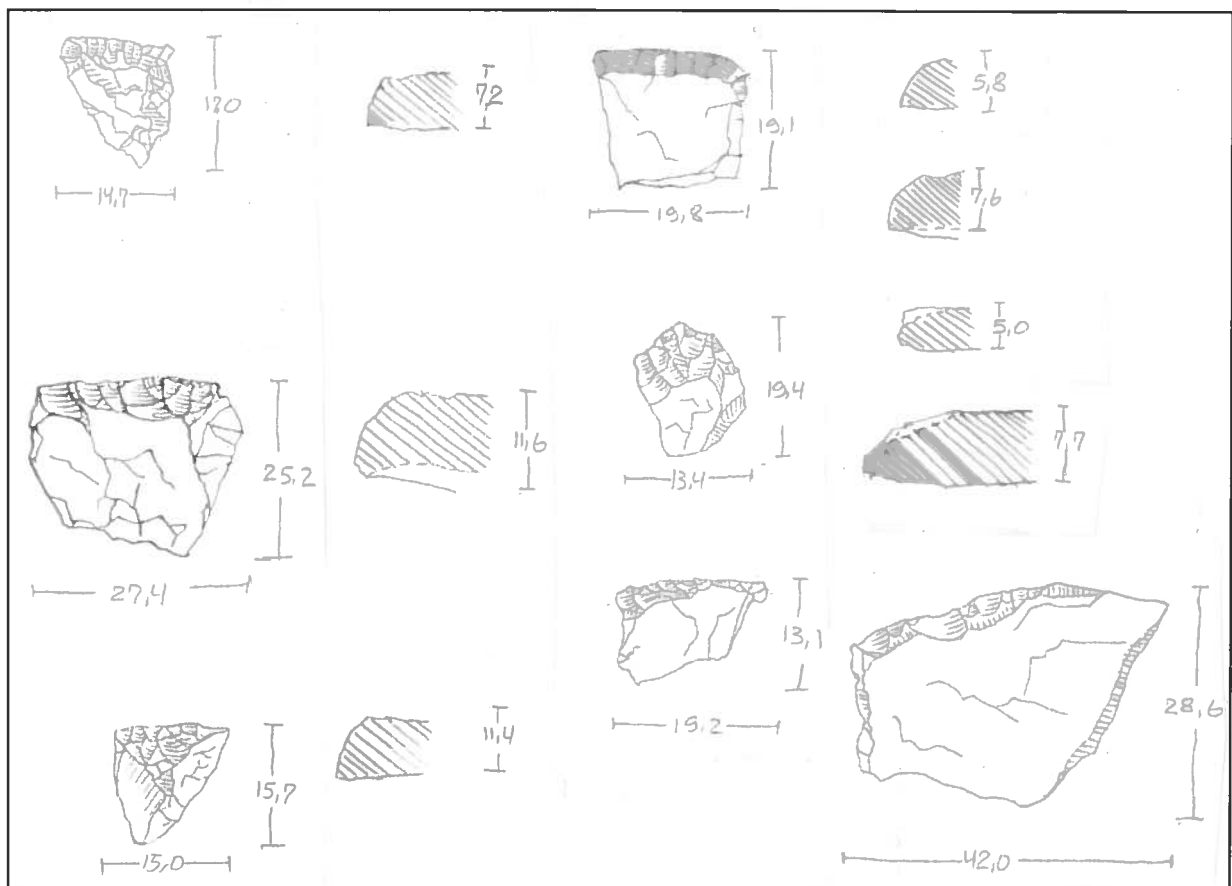

Fig. 6. Skrapere funnet i tufta. Fra øverst til nederst, venstre rad: Ts. 11258m., o., p. Tilsvarende for høyre rad: Ts. 11258bj., bk., bl., og bm.

Kjerner: Det ble funnet 8 kjerner og kjernefragment. Flere av disse viste tydelig tegn på oppvarming. 6 var hele eller fragment av bipolare kjerner, som er en vanlig kerneform ved bearbeiding av kvarts.

Avslag: Avslagene vitner om en viss produksjon eller oppskjerping av steinredskap. Avslagene lå i eller rett utenfor ildstedet/kokegropa, noe som tyder på at redskapsproduksjonen foregikk rett ved bålplassen. Den nesten totale mangelen på funn i det øvrige gulvarealet kan tyde på at gulvet var dekket av for eksempel skinn, som ble tatt ut og ristet, slik at eventuelle spor av aktivitet i dette området er fjernet. Dette spredningsmønsteret finner vi ved utgravninger av samiske lavvoer og gammer. I forbindelse med katalogiseringen ble det skilt mellom brent kvarts og avslag. Dette ble gjort fordi kvartsen får såpass betydelig endrete egenskaper etter sterk oppvarming, at jeg velger å se den brente kvartsen som et videre bearbeidet råstoff, vesens forskjellig både fra kjerner og avslag. Å skille brent og ubrent kvarts er ikke helt enkelt. Kwartsavslag er ofte så grove at det er vanskelig å se om de er slått eller naturlig sprukket. Oppsprekking som følge av sterk varme kan skilles lettere ut. Mens avslagene ble kvantifisert m.h.t. størrelse og råstofftype, ble den brente kvartsen veid innenfor hver kvadrant. For å kunne sammenligne de to råstoffgruppene, ble også avslagene veid. Siden brent kvarts taper noe vekt ved sterk oppvarming, er tallene ikke direkte sammenlignbare. Sammenligningen gir derfor bare et inntrykk av relativ mengde. Totalt ble det funnet 322,81g avslag og 989,56g brent kvarts.

Det ble funnet 135 avslag i lag 0, med samlet vekt 73,61g. I lag 1 ble det funnet 232 avslag, med samlet vekt 187,34g. I lag 2 ble det funnet 118 avslag med samlet vekt 61,86g. Totalt ble det funnet 485 avslag. Avslagene varierte noe i størrelse og råstoff, men det overveiende flertallet var grove, lyse kvartsavslag under 2 cm. 221 avslag var under 1 cm, og 226 var mellom 1 og 2 cm. Dette utgjør hhv. 45,6 og 46,6 %, tilsammen 92,2 % av den totale mengden. Det ble ikke funnet noen avslag større enn 4 cm.

Brent kvarts: De omfattende mengdene med brent kvarts i kokegropa synes å være tilført intensjonelt. Det ble ikke funnet verken naturlig kvarts eller brent kvarts utenfor midtområdet i tufta. Det er ikke godt å si hvorfor kvartsen er kastet i bålet og brent. Dette kan dreie seg om restprodukt etter redskapstilvirkning; kjernefragment av dårlig kvalitet, som er kastet på varmen. En slik tolkning virker likevel noe enkel, særlig fordi det tildels er store stykker som har blitt brent. Jeg vil derfor åpne også for andre muligheter. Kwartsen endrer egenskaper når den brennes. Den krakkelerer og blir sprøere, men ved sterk varme kan også den naturlige krystallbindingen endres, og materialet blir sterkere og hardere. Flere biter hadde glatt, delvis smeltet overflate, noe som indikerer svært høy varme. Kwarts får også en renere, mindre gjennomsiktig hvit farge. Både sprøhet, styrke og fargeforandring er egenskaper som kan ha vært ønsket, for eksempel hvis kvartsen skulle knuses til leiremagring, hvis den skulle brukes til redskap som måtte ha særlig hard egg, hvis fargeomslaget og oppsprekkingen kunne brukes som temperaturindikator i bålet, hvis kvartsen fordeler varmen i gropa godt til en eller annen prosess for eksempel knyttet til ild, keramikk-/leirebrenning, mattilberedning eller redskapsproduksjon. Etnografiske opplysninger fra flere ulike så kalte "jeger-samler"-samfunn viser dessuten at kvarts har hatt en særlig rolle ut over det rent praktiske. Dette er knyttet til kvartsens rene hvite farge og transparens, dets krystalinske struktur, at materialet leder varme godt, og at steinen "slipper ut" lys (dvs. avgir energi i form av lys for hvert foton som flyttes til en lavere energibane/orbital) når kvartsbiter gnis eller kastes mot hverandre. Det ble tilsammen funnet 989,56g brent kvarts: 41,86g i lag 0, 728,50g i lag 1 og 219,20g i lag 2. Den brente kvartsen ble utelukkende funnet i eller rett ved selve gropa midt i tufta.

Slagstein: Det ble funnet en liten slagstein av en rullestein i 99,75x, 101,60y, lag 1. Steinen har tydelige slagmerker i den ene enden, og antydning til bruksspor også i den motsatte enden. Dette funnet er ett av de svært få som lå utenfor selve midtpartiet i tufta.

Skjørbrent stein: Det ble funnet en del skjørbrent stein i midtpartiet i tufta, særlig i gropa/ildstedet. Steinen var tildels sterkt oppsprukket. Det var ingen antydninger til utkastning av stein fra gropa, verken i form av hauger eller andre konsentrasjoner innenfor gravefeltet.

Pimpstein: En liten, 45 x 27 x 15 mm stor pimpstein uten slipespor eller andre tegn på bruk lå i sentralområdet av tufta, i lag 1. Pimpsteinen er kommet fra Atlanterhavskysten, og siden den ligger såpass høyt i lagene, må den være tilført av mennesker. Om pimpsteinen er fraktet av mennesker inn fra kysten er mer usikkert. Havet stor inn under Skogfossen ca. 5000 f.Kr., og kan ha etterlatt pimpstein i området. Likevel tviler jeg på at dette materialet er fraktet inn i Pasvik naturlig med strøm og sjøvann, siden Pasvikdalen er lang og svært smal nederst, slik at havet ikke stod inn på samme måte som på ytterkysten.

Keramikkskår: Det ble funnet 12 fragment av brent leire som tolkes som skår av keramikkar. Skårene har ujevn fasong, og synes å representere to ulike fenomen, hvorav bare den ene typen ligner klassiske skår av kar. De andre fragmentene kan representere andre gjenstander enn egentlige kar. De egentlige skårene er Ts. 11258cc., cd. og cn. Dette dreier seg om to randskår og to veggskår. Det ene randskåret har flat, svakt utoverskrånende randkant, mens det andre har ujevnt buet randkant. Forskjell i randtype indikerer at de stammer fra to ulike kar. Alle de fire skårene har lyst gulbrunt gods, de er lite magret med fin sand, og inn- og utsiden er tilglattet. Tykkelsen varierer mellom 8,8 og 7,2 mm.

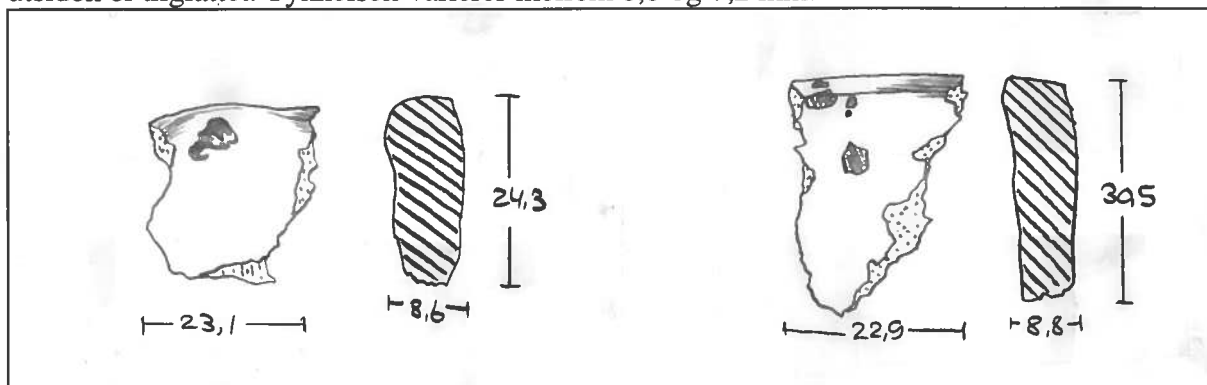

Fig. 7. Randskårene Ts. 11258 cc. Og cn¹⁾.

Skår/biter av mulige andre gjenstandstyper er Ts. 11258az., aæ., aå., ca., cb., ci. og cm. Dette ser ut til å være deler av en lav, smal kant eller «ring» av dårlig brent leire, der det løper en «renne» innenfor ytterkanten. Bitene tilglattet og åpenbart formet til, men de er overveiende små, mellom 1,5 og 2,5 cm lange, og jeg er ikke i stand til å se hva de kan være deler av.

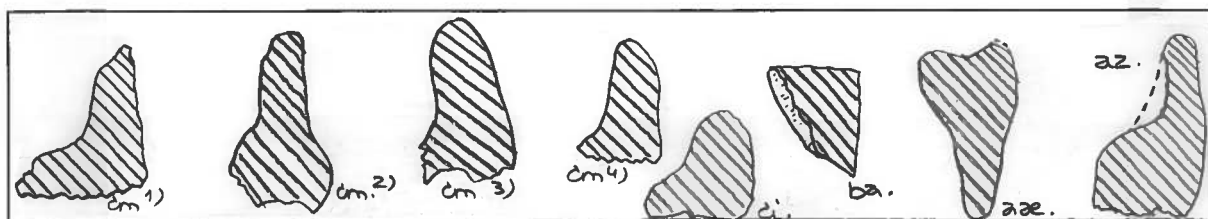

Fig. 8. Skår/biter av brent leiregjenstand

Brent leire: I tillegg til bitene av brent leire som synes å være deler av gjenstander, er det funnet en del brent leire i tilsynelatende «naturlige» former. Leira lå hovedsakelig i eller i kanten av gropa midt i tufta, noe som leder tankene hen på om gropa har vært føret med leireklining. De brente leirefragmentene ble samlet innenfor ¼-m²-rutene i hvert enkelt lag, telt og veid. Det ble funnet 0,69g brent leire i lag 0, 39,77g i lag 1 og 90,3g i lag 2, totalt 130,76g.

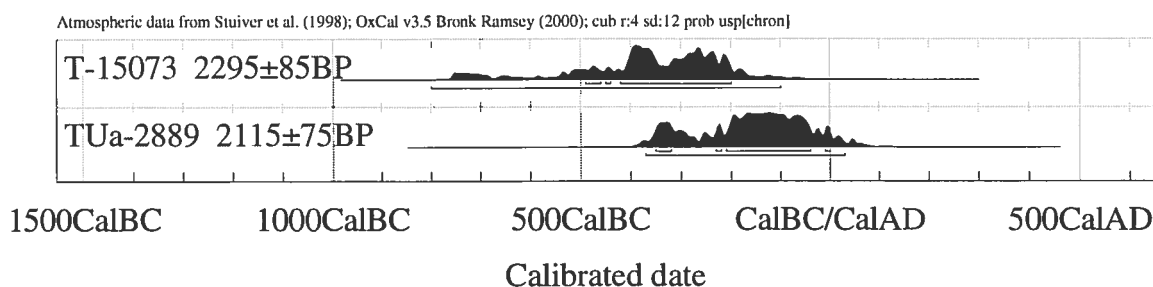
Brente bein: Det ble funnet en god del brente bein i og rett ved gropa midt i tufta. Beina er overveiende svært små, dels fordi de er sterkt fragmentert, og dels fordi de synes å være av nesten utelukkende små og/eller unge dyr. Noen knokkelfragment antyder ungdyr, da leddflatene ikke var ferdig utviklet. Ryggvirvler på 5 mm i diameter peker mot svært små dyr. Beina er ikke artsbestemt, men det syntes ikke å være fiskebein i materialet. Det ble heller ikke funnet tenner eller rester av hodeskaller. På ett, litt større bein, et fragment av en rørknokkel med diameter på ca. 2 cm, var det grove kuttemerker. Selv om det meste av beina lå i selve gropa, bør det nevnes at det var en flekk av pulverisert bein, samt noen større fragment, like SØ for gropa. Dette ble tolket som utkast. Totalt ble det funnet 167,65g brente bein.

Annet: «Slagg»: Det ble funnet flere små stykker av et mørkt rustrødt og brunsvart, hardt (mineralsk?)materiale, som minnet om slagg fra metallproduksjon. Bitene hadde små bobler under en glatt overflate, og var lette og porøse. Materialet syntes å være dannet ved smelting. Fargen antyder innhold av jern, og det er derfor fristende å foreslå at bitene er restmateriale etter enten jernproduksjon eller produksjon av oker fra hematitt. Det ble også funnet noen stykker av kompakt, tung, mørk grå og kraftig rustrød stein/mineral. Stykkene syntes å være varmpåvirket, og settes i sammenheng med mulig oker- eller jernproduksjon. «Tyggekva»: Ts. 11258bc. er en forsteinet kvaebit med flere tydelige tannmerker i. Biten er 24,5 x 15,0 x 13,6 mm stor, med glatt overflate bortsett fra tyggemerkene og brunsvart farge.

Trekull: Det var svært lite trekull i tufta, og nesten ingenting i kokegropa/ildstedet. Det ble tatt med prøver fra gropa og fra to konsentrasjoner på gulvet utenfor gropa. Dette trekullet syntes å være kastet ut av gropa sammen med finknuste beinrester, jfr. avsnittet om bein. Til sammen ble det tatt med fire små trekullprøver, Ts. 11258 a., b., c. og cx. Prøvene Ts. 11258 a. og c. er artsbestemt til hhv. furu og furu og bjørk (H. Irgens Høeg 2000, se vedlagt kopi av rapport).

Dateringer

Det ble innvilget 2 trekullprøver for datering ved Laboratoriet for radiologisk datering, NTNU. Prøvene er hentet fra to forskjellige lag, og fra ulike deler av tufta. Den ene prøven, Ts. 11258a/T-15073 er tatt fra trekullkonsentrasjonen i 99,7-100x/100,5-100,9y i lag 1. Den andre prøven, Ts. 11258c./Tua-2889 er hentet fra utkanten av «kokegropa», fra området med mørk rødbrun, brent sand, i bunnen av lag 2. TS. 11258a var av bjørk og furu, mens Ts. 11253c. var av bare furu. Dateringene ga hhv. 2295 ± 85 bp og 2115 ± 75 bp, kalibrert til 405-205 f.Kr. og 200-35 f.Kr. (Se vedlagte rapporter fra Laboratoriet for radiologisk datering av 02.02.01 og 17.04.01.). Vi ser at prøven bestående av furu og bjørk fra lag 1 er eldst, og at de to prøvene i liten grad overlapper hverandre, og i større grad følger hverandre i tid. Grafisk fremstilt ser vi likevel at dateringene kan ligge innenfor samme tidsrom, ca. 350-150 f.Kr.

Oppsummering og konklusjon

Strukturen som ble undersøkt på «Fosslund» er en svakt nedgravde, rektangulære tuft fra slutten av siste årtusen f.Kr. Bortsett fra jordvollene som var lagt opp, avdekket undersøkelsen ingen ytterligere bygningsdetaljer. Likheter mellom de strukturene som er registrert her gjør at jeg ikke betenker meg på å konkludere med at de er samtidige og representerer samme fenomen. Vi har altså å gjøre med to tufter. Dateringene understøtter tolkningen av at det fine silt-/sandlaget øverst i tufta ikke skyldes elveflom. Da tuftene var i bruk, stod elva alt flere meter lavere enn terrassen tuftene ligger på. Stratigrafi, funntyper og funndistribusjon peker mot én bruksfase, noe dateringene understøtter. Bruksfasen synes å ha vært relativt lang, inntil ett par hundre år. Trolig har den vært kortere (jfr. beregnet brukstid for gammetufter til 50-80 år). Funndistribusjon og funntyper og råstoffbruk viser til samme type bruk av huset gjennom hele bruksfasen. Funnene er konsentrert til midten av tufta, og funnmangelen ellers tyder på at gulvet har vært dekket med skinn el. lign., slik at gjenstander ikke har blitt liggende igjen på bakken. Bruksområdet har vært konsentrert omkring en liten nedgravd grop i gulvet. Dette har vært ildstedet i huset, og gropa synes å ha vært føret med leire. Det ble funnet svært lite trekull i gropa, men derimot var det en del kokstein og ikke minst en mengde brent kvarts i og rundt gropa. I tillegg var det en hel del fragmenter av brente bein av små dyr (og fugler?) i gropa. Jeg er ikke kjent med at tilsvarende ildsteder er beskrevet arkeologisk. En trekullkonsentrasjon og en konsentrasjon av pulverisert brent bein like utenfor gropa tyder på at ildstedet var blitt ryddet ved flere anledninger. At trekullprøven fra trekullkonsentrasjonen i lag 1 viste seg å være eldre enn prøven fra selve gropa understøtter tolkningen om at gropa var blitt ryddet.

Bortsett fra brent leire og kvarts i ildstedet var det få funn i tufta. Funnene fremstår enhetlig, både m.h.t. redskapstype og råstoff. 7 kvartsskraperer med bratt egg, en liten slagstein og 8 grove kvartskjerner utgjorde det littiske redskapsinventaret. Keramikkmaterialer bestod av 2 sikre randskår og to veggskår av keramikkar, samt 8 fragmenter av udefinert, brent leiregjenstand. Keramikken var ikke eller lite magret, og representerer ingen kjente keramikktyper. Jeg kjenner ikke til at slik keramikk er funnet tidligere, men jeg utelukker ikke at det finnes eksemplarer som ikke har vært påaktet ved tidligere utgravninger, fordi de ikke lot seg kategorisere verken som kamkeramikk eller asbestkeramikk. Etter en gjennomgang av alt keramikkmaterialer fra Noatun-boplassene, må jeg likevel bemerke at det ikke fantes tilsvarende keramikk der. I tillegg til redskapene og en del kvartsavslag ble det funnet en bit «tyggekva» med tannmerker og flere biter slagglignende materialer og sterkt jernholdig mineral. Dette antyder fremstilling eller bearbeiding av jern.

Til sammen gir hustuften, ildstedet, stratigrafien, funnkonsentrasjonene, råstoffene og redskapene et absolutt sammenlignbart, men likevel annerledes bilde av de siste århundrene f.Kr. enn det samtidige materialet fra Kjelmøy og Kjøløy (Jfr. Olsen 1984). Den ensidige

bruken av kvarts, skrapernes totale dominans som steinredskap, tilstedeværelse av keramikk og antydning om produksjon eller bruk av jern har paralleller til kystlokalitetene. De nedgravde husene, gropildstedet, leirefôringa og den ukjente keramikktypen har derimot, så vidt jeg kjenner til, ingen arkeologiske paralleller i Nordre Fennoskandia.

Tromsø 24.04.01

Marianne Skandfer

Litteratur

- Mulk, I.M. 1994: *Sirkas*. Studia Archaeologica Universitatis Umensis 6. Umeå.
Olsen, B. 1984: *Stabilitet og endring*. Mag.art.-avh., Universitetet i Tromsø
Olsen, B. 1994: *Bosetting og samfunn i Finnmarks forhistorie*. Universitetsforlaget
Solberg, O. 1918: «Mennikka-fundet». *Oldtiden VII*.
Simonsen, P. 1963: *Varanger-funnene III*. Universitetsforlaget

Vedlegg

- Plantegning, overflatenivellement
- Plantegning, lag 1
- Funnliste
- Fotoliste
- Dateringsrapport fra Laboratoriet for radiologisk datering av 02.02.01
- Dateringsrapport fra Laboratoriet for radiologisk datering av 17.04.01
- Rapport fra treartsbestemmelse fra Helge Irgens Høeg av 06.10.00